

על ספרו של עודד שרמר: אוריינות היסטורית וטיפול הביקורתיות

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 2004

ביחס למורים הספרות המקצועית של המקצוע נועדה לחזק, לעדכן, לרענן את הוראתם של המורים, להציג חידושים וכיוונים חדשים. הדבר נחוץ כדי להזכיר למורים שמעבר למצבור הידיעות ומלבד "הבגרות הקדושה" יש חשיבה אחרת, כוונות ושאיופות שונות. מאחורי הידע הפרקטי של המורים קיימים גופי-ידע, מחקרים ורעיונות אחרים שאמורים להעניק עומק להוראה ולהעניק יותר מקצועיות. בתחום ההיסטוריה הספרות המקצועית בשפה העברית מועטה ביותר. לעתים רחוקות מתבשר ציבור המורים להיסטוריה בהופעתו של ספר חדש. ספרו של שרמר הוא אחד מהם. אולם עליה וקוץ בה.

אומר זאת מראש: הנושאים המועלים על-יד המחבר חשובים ורלוונטיים. אני מסכים כמעט לחלוטין עם כל המסרים הכללים ועם משאלותיו. שרמר מבקש שינוי ודורש הוראה היסטוריה אחרת. עד כאן ההסכמות.

הבעיה התעוררה באופן אינטואיטיבי אחרי קניית הספר. נראה שלא במקרה עמד הספר על המדף וחיכה שלוש שנים לקריאתו. כל פעם שדפדפתי בין דפיו וחפשתי סימן כלשהו להיאחז בו או סיבה טובה להתחיל בקריאה, נרתעתי מהגודש ומהצפת המילים שראיתי בתוכו. החלטה אקראית זאת לא הייתה רחוקה מהמציאות המורכבת אשר התגלתה לנגד עיניי כאשר החלטתי לפתוח בקריאה מדוקדקת של הספר. אציין בהמשך מהן, בעיניי, בעיותיו של החיבור הזה.

1. ענייני עריכה

זה מתחיל מהכותרת של הספר. בפרק אחד או שניים קיימת התייחסות שטחית למושג "אוריינות היסטורית", ללא דיון מעמיק. גם המושג "ביקורתיות" מוזכר כמה פעמים, בלי לפרש את כוונותיו. כך ששם הספר, *אוריינות היסטורית וטיפול ביקורתיות*, אינו מתיישב עם התכנים המוצגים אשר מרביתם עוסקים בהיבטים כאלה או אחרים של ההיסטוריה עצמה ולש של הוראתה. גם ציור השער (Contemplation) אינו זוכה להסבר כלשהו על בחירתו ומיקומו המרכזי. נראה כי הספר לא עבר עריכה שיטתית ומקצועית. אני מגיע למסקנה הזאת מפני שעניינים וסוגיות חוזרים על עצמם לאורך הספר באופן מיותר. למשל, שרמר חוזר פעם אחר פעם להבדל בין "עבר" לבין "תמונת העבר". לדעתי ניתן היה לכווץ, לרכז ולקצר את הנושאים המרכזיים ואת המסרים החשובים. וכך ניתן היה לחשוב שאפשר לקצר את תוכנו של הספר לידי חצי.

ועוד: קשה להבין את סדר הפרקים. אין קו מנחה. דווקא איש תכניות לימודים היה יכול להקפיד למצוא יסוד מארגן מעניין ופורה אשר יחבר בין הפרקים השונים ויתרום את חלקו הייחודי במסגרת התכנים שמרכיבים את הוראת ההיסטוריה. מלבד זאת, היסטוריה והוראת היסטוריה מתערבבות ביניהן ללא סדר שיטתי ובצורה אקראית בתוך הפרקים עצמם. הדיונים לא מסודרים

ולא ערוכים. כך הופך הספר לטיטה (כמעט רשלנית) אשר דורשת הרבה עבודת עריכה לפני הוצאתו לאור.

2. ענייני סינטקס

כל הפרקים וכל הספר בכלל, בנויים ממשפטים ארוכים "כאורך הגלות"... אין זרימה של קריאה. על מנת לקרוא את הספר הסתגרתי בחדרי והייתי מוכרח להיות בשקט מוחלט כדי לרכז את מיטב כוחותיי. קראתי אפילו בקול רם כדי לשמוע את המילים ואת המשפטים ולהגביר את ערנותי. חזרתי ושאלתי את עצמי... כיצד זה יתכן? למרות הריכוז הגבוה שכחתי את התחלת המשפטים. ניסיתי לברר לעצמי מה המחבר רוצה להגיד... לרדת לעומק מחשבתו... עניתי לעצמי שהנני מסכים לרעיון הכללי... אבל למה יש צורך ליצור מבוכים של כתיבה כאשר ניתן לנסח רעיונות מורכבים בפשטות? מדוע יש צורך ולומר, שוב ושוב, דברים כבר ידועים?

כתיבתו של המחבר צפופה אין לי דבר נגד כתיבה כזאת. אולם שרמר איננו כותב ספר פילוסופי או הגותי. אלא שרמר כותב-סורג סריגה של חוטים נכנסים ויוצאים מתוך לולאות עד כדי יצירת סבך ומערבולת מילים. קיצורו של עניין: קשה להבין מדוע היה צורך בכתיבה כל כך ארוכה כדי להסביר לקורא את מהות הרעיונות.

3. על מקורותיו של שרמר

הספר אינו מחקר אמפירי, אלא הצגה עיונית. המתבונן ברשימה המקורות הביבליוגרפיים של הספר יופתע לגלול כי מתוך 380 פריטים ביבליוגרפיים באנגלית רק 44 (כ- 14 %) נכתבו בעשור שקדם להוצאת הספר, הווה אומר, בין 1994 – 2004. נתון זה אינו מעודד. למיטב ידיעתי, יש בשפה אנגלית ספרות מקצועית נרחבת בנושאים הקשורים להוראת היסטוריה, ספרות אשר הולכת ומתרחבת בשנים האחרונות. ועל כן, עושה רושם כי שרמר ריכז סיכומים מתוך ארכיונו האישי וקיבץ אותם הספר, בלי לעיין במקורות עדכניים יותר.

4. מהו המסר?

אמרתי זאת למעלה. באופן בסיסי אני מסכים עם המסרים של הספר. למשל ועל פי דרכו של שרמר, שקיים שוני בין העבר ותמונת העבר ושאין אפשרות לגעת בעבר כפי שהיה. אולם...אומר זאת בצניעות רבה...אין בספר שום חידוש ולמיטב הבנתי וידיעותיי, הרעיונות המוצגים על-ידי המחבר נוסחו העבר על-ידי חוקרים אחרים. למשל, התייחסויות על טיבה של ההיסטוריה כתחום-דעת, הטלטלות שעוברות על התחום בעידן הפוסט-מודרני, הכלים ועבודתו של ההיסטוריון...על כל אלה ועל סוגיות אחרות כבר נכתב, למשל, בספרו המרתק של אליעזר וינריב בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה בשנת 2003. הצהרותיו ומשאלותיו של שרמר בנוגע לפוטנציאל הטמון בהיסטוריה הן ברוכות אך אינן מעוררות השראה ואינן מעידות על שאר-רוח. אולי מורים היו מצפים לקרוא קצת עצות מעשיות כיצד לתרגם לתוך הוראתם חלק מן הרעיונות המוצגים על-ידי שרמר. אבל הדיונים המוצגים על-ידו בנושאים שונים אינם ממצים ועמוקים למרות ריבוי המילים.

5. איפה הידע הקרוי "היסטורי-פדגוגי"?

אני סבור כי בעייתו הבסיסית של הספר נובעת מהיעדר הבחנה ברורה בין ידע היסטורי לבין ידע היסטורי-פדגוגי. המחבר מבין, כמעט כדבר מובן מאלין, כי הידע והכלים המרכיבים את תחום-הדעת ההיסטורי ואת ארגז הכלים של ההיסטוריון יכולים לשמש אף הם את המורה בכיתה. הוא מתעלם מהשינוי שהחומר גלם ההיסטורי והמיומנויות השונות של ההיסטוריון צריכים לעבור בדרכם להיות נלמדים בכיתה. שרמר אינו יורד לעומקם של הדברים...הצעותיו יפות ומועילות לסטודנטים להיסטוריה בשלבי התואר הראשון או השני...לא למורים המלמדים בכיתות בית הספר. ים המילים שלו נפרש על פני שטחים עצומים. לדעתי, היה עדיף לזהות חלקה קטנה ולבצע קידוח עומק...

6. "האמפתיה" כדוגמה

בשלושה מקומות שונים בספר דן שרמר בסוגיית האמפתיה וההיסטוריה. אולם קשה להבין מה עמדתו של המחבר ומהי תרומתו בנידון, מעבר לסקירת עמדות של אלה אשר עסקו באמפתיה בעבר. לפעמים טוען שרמר כי אמפתיה היא העמידה על רצונם של בני העבר, בלי תיווכה של החשיבה המושגית (שלנו) (עמ' 146) או ש"אמפתיה היא היכולת להתבונן באירועים ובבעיות של העבר מן הפרספקטיבה של בני האדם שחוו אותם והשתתפו בהם" (עמ' 230). כך או כך, הדיון על על האמפתיה במסגרת עבודתו של ההיסטוריון ושל המורים בכיתות בית הספר הוא הרבה יותר מורכב מאמירותיו והגדרותיו של המחבר.

7. "מושגים היסטוריים" כדוגמה

עיון לא ממצה מלווה את דבריו של שרמר בנושא "מושגים היסטוריים" (עמ' 183 – 185). במקום לשאול את השאלות המרכזיות אשר יכולות להטריד את מנוחתו של מורה סקרן ואינטלקטואלי, כגון: האם מן הראוי לבצע "הכללות" בלימודי היסטוריה? מה טבען של ההכללות האלה? האם מותר להטיל מושגים מתקופה מסוימת על תקופה אחרת? כיצד ילדים לומדים מושגים היסטוריים?

7. "פספסת"

הציפייה (האישית) הייתה למצוא רעיונות חדשים שיעזרו למורים ושיעניקו עומק למעשיהם. העיסוק בפן העיוני של תחום-הדעת היה אמור לשמש הקדמה בלבד. אולם התייחסויות בעניין הוראת המקצוע מופיעות בצורה ספוראדית והצהרתית בלבד. רק כותרות. כך שהחשוב איננו. למשל, הדיון על אוריינות היסטורית. שרמר מסתפק בהגדרות בלבד. אבל מהי "מעורבות של התלמידים בידע ההיסטורי"? מהי "רגישות היסטורית"? כיצד יוצרים אותה? לעתים נראה כי המחבר מתעלם מהמציאות ונוטש את השדה החינוכי. דרישותיו יפות, כאמור, לסטודנטים להיסטוריה באוניברסיטה, לא לתיכונים. למשל, הוא מבקש שהתלמידים ירדו למשמעותן של הפרשנויות ולאנטרסים שהניעו אותן (עמ' 30). גם כשהוא חושב שניתן להכניס את התלמידים בסודותיו של הפוסט-מודרניזם (עמ' 108). זו משאלת-לב לאחרית הימים.

ועוד פספוס: למי כתב שרמר את ספרו? למורים? למורי מורים? לחוקרים? לקובעי מדיניות?
סביר להניח שמורים עמדו לנגד עיניו, אולם הסגנון המסובך והסרבול הטקסטואלי של הספר הם
גורמים מספיקים כדי להבריח את המוחות למחוזות יותר ידידותיים.

8. לסיכום

חבל...במקום ליצור ספר אשר יעמוד גאה וזקוף על המדף הראשי של המורים להיסטוריה וישמש
כמדריך אמיתי למעשיהם יצר שרמר ספר שיגמור את ימיו הקצרים בארכיון לחינוך היהודי
במרתפי אוניברסיטת תל-אביב.

דר' גדי ראונר מלמד מתודולוגיה של לימודי האזרחות וההיסטוריה בבית-הספר לחינוך
באוניברסיטת תל-אביב.